

ESKİ KİLİSE SLAV DİLİNİN (KİLİSE SLAVCASININ) ORTAYA ÇIKIŞI VE ÇAĞDAŞ RUS EDEBÎ DİLİ AÇISINDAN ÖNEMİ

THE EMERGENCE OF THE OLD CHURCH SLAVONIC LANGUAGE (CHURCH SLAVONIC) AND ITS IMPORTANCE FROM THE PERSPECTIVE OF MODERN RUSSIAN LITERARY LANGUAGE

Tülay AKBABA

Dr. Öğr. Üyesi, Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Batı Dilleri ve Edebiyatları Bölümü, Rus Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı, takbaba@mehmetakif.edu.tr

Makale Bilgisi

Türü: Araştırma makalesi
Gönderildiği tarih: 26 Nisan 2024
Kabul edildiği tarih: 14 Temmuz 2024
Yayınlanma tarihi: 25 Aralık 2024

Article Info

Type: Research article
Date submitted: 26 April 2024
Date accepted: 14 July 2024
Date published: 25 December 2024

Anahtar Sözcükler

Eski Kilise Slav Dili; Kilise Slavcası;
Rus Edebî Dili; Glagolitik Alfabe; Kiril
Alfabesi

Keywords

Old Church Slavonic Language;
Church Slavonic; Russian Literary
Language; Glagolitic Alphabet;
Cyrillic Alphabet

DOI

10.33171/dtcfjournal.2024.64.2.5

Öz

Herhangi bir dilin tarihi üzerine yapılan araştırmalar aslında o dili konuşan halklar tarihinin araştırılması anlamına gelmektedir. Bu hususta "ölü diller" olarak adlandırılan dillerin incelenmesi tarih uzmanına etnik ve kültürel özellikler açısından faydalı bilgiler sunmaktadır. Dünyada 200'den fazla ölü dil olduğu düşünülmektedir. Örneğin Latince, eski Yunanca, Kilise Slav dili ölü dillerdir. Ancak Kilise Slav dilinin ölü bir dil olması onun yabancı bir dil olarak öğrenilebilir ve öğretilir olmasını olumsuz anlamda etkilememiştir. Slavların ilk yazılı edebî dili olan Kilise Slav dili resmi olarak Bulgarca, Makedonca, Sırpça, Hırvatça, Slovence ve Boşnakça ile birlikte Hint-Avrupa dil ailesinin Slav kolunun Güney Slav alt grubuna aittir. Kilise Slav dili, Hristiyan öğretisinin Slav dünyasında yayılmasında, manevi değerlerin aktarılmasında, Slavların yaşamında, Kiev Rus kültürünün gelişmesinde ve çağdaş Rus edebî dilinin gelişiminde büyük bir rol oynamıştır. Kilise Slav dili Rus edebî dilinin kelime hazinesini zenginleştirmiş, uluslararası kültürle tanışmasını sağlamış ve Rusya'nın diğer Slav halklarıyla kültürel bağlarını güçlendirmiştir. Dolayısıyla Kilise Slav dili hem Slav dilleri hem çağdaş Rus edebî dili açısından son derece büyük bir öneme sahiptir. Kilise Slav dilinin özellikleri Slav dillerinin karşılaştırmalı-tarihsel incelemesinde ve Slav dillerinin birçok dil bilimsel özelliklerinin anlaşılması ve kavranmasında araştırmacılar için güncelliğini korumaya devam etmektedir. Bu bağlamda çalışmanın amacı Kilise Slav dilinin ortaya çıkışı ve bu dilin çağdaş Rus edebî dili açısından önemini sunmaktır. Çalışmada betimleyici yöntem kullanılmıştır. Bu çalışma sonucunda Kilise Slav Dilinin çağdaş Rus edebî dili üzerindeki etkisinden dolayı tüm detaylarıyla öğrenilmesinin ve ülkemizde Rus Dili ve Edebiyatı, Rusça Mütercim Tercümanlık faaliyetlerini yürüten bölümlerin müfredatına ayrı bir ders olarak eklenmesinin gerekliliğini göstermek hedeflenmektedir.

Abstract

Research on the history of any language actually means researching the history of the peoples' speaking that language. In this respect, the study of the so-called "dead languages" provides useful information to the history expert in terms of ethnic and cultural characteristics. It is thought that there are more than 200 dead languages in the world. For example, Latin, ancient Greek, Church Slavonic are dead languages. However, the fact that Church Slavonic is a dead language does not negatively affect the fact that it can be learnt and taught as a foreign language. Church Slavonic, the first written literary language of the Slavs, officially belongs to the South Slavic subgroup of the Slavic branch of the Indo-European language family, along with Bulgarian, Macedonian, Serbian, Croatian, Slovene and Bosnian. The Church Slavonic language played a major role in the spread of Christian teaching in the Slavic world, in the transmission of spiritual values, in the life of the Slavs, in the development of Kievan Rus' culture and in the development of the modern Russian literary language. The Church Slavonic language enriched the vocabulary of the Russian literary language, introduced it to international culture and strengthened Russia's cultural ties with other Slavic peoples. Therefore, the Church Slavonic language is of great importance for both Slavic languages and the modern Russian literary language. The features of Church Slavonic remain relevant for researchers in the comparative-historical study of Slavic languages and in the understanding and comprehension of many linguistic features of Slavic languages. In this context, the aim of the study is to present the emergence of Church Slavonic and its importance from the perspective of modern Russian literary language. In the study descriptive method was used. As a result of this study, it is also aimed to emphasize the necessity of learning all the details of Church Slavonic due to its influence on modern Russian literary language, and to add it as a separate course to the curriculum of departments conducting activities in Russian Language and Literature, and Russian Translation and Interpretation in our country.

Giriş

Günümüzde tarihe özellikle de dillerin tarihine olan ilgi büyüktür. Dil ve tarih birbiriyle sıkı ilişki içinde olan iki kavramdır ve bu iki kavramı birbirinden ayrı ele alıp incelemek neredeyse mümkün değildir. Rus dil bilimci ve edebiyat tarihçisi Grigoriy Osipoviç Vinokur'un belirttiği üzere *“Dil gerçekten halkın tarihini yansıtır ancak aynı zamanda kendisi de bu tarihin bir parçasıdır”* (Vinokur, 1959, s. 211.) Dolayısıyla herhangi bir dilin tarihi üzerine yapılan araştırmalar aslında o dili konuşan halkların tarihinin araştırılması anlamına gelmektedir. Bu hususta “ölü diller” olarak adlandırılan dillerin incelenmesi, tarih uzmanlarına etnik ve kültürel özellikler açısından önemli bilgiler sunmaktadır. Dillerin tarihi üzerine yapılan araştırmalar sayesinde ulusların oluşumu ya da parçalanması, yaşadıkları ortam ve süreçteki maddi ve manevi değerler gibi bilgiler ortaya konmaktadır. Örneğin Göktürk Abidelerindeki unsurlar tarihi açıdan birçok konuyu aydınlatmasının yanı sıra bir ulusun hem tarihi geçmişini hem de derinliğini ortaya koyması açısından önemlidir (Acar, 2021, s. 16-17; Kapağan, 2021, s. 54). Bu nedenle dili ve tarihi olmayan bir ulus düşünmenin mümkün olmadığını, her dilin bir tarihi olduğunu ve konuşulduğu ulusun tarihinden izler taşıdığını söylemek mümkündür.

Dillerin tarihine bakıldığında dilin fonetik, kelime bilim, dil bilgisi gibi alanlarında değişiklikler meydana geldiği görülmektedir. Bu değişiklikler zaman içinde oluşup dil sistemi içinde yerini almakta ve nesilden nesile ‘tarihsel dil bilim’¹ aracılığıyla aktarılmaktadır. Bu hususta Kapağan *“Dilin zamanı aşan ve toplumların hayatına doğrudan etki eden bir boyutunun bulunmasının öneminin oldukça arttığının”* (2021, s. 50-51) altını çizmektedir.

Günümüzde dünya üzerinde ortalama 7.000 dil konuşulmaktadır. Bu diller hâlen konuşulmaya devam ettiği için yaşayan diller olarak adlandırılmaktadır. Yaşayan dillerin dışında ölü diller de mevcuttur. Ölü dil, geçmişte kullanılmış ancak günümüzde hiçbir toplum tarafından bir iletişim aracı olarak kullanılmayan dillere denmektedir. Dünyada 200’den fazla ölü dil olduğu düşünülmektedir (Atasoy, 2019, s. 146-147). Örneğin Latince, eski Yunanca, Kilise Slav dili ölü dillerdir. Ancak Latince, eski Yunanca, Kilise Slav dilinin ölü diller olması bu dillerin yabancı bir dil olarak öğrenilebilir ve öğretilbilir olmasını olumsuz anlamda etkilememiştir.

¹ Tarihsel dil bilim, dil bilimin alt dallarından biri olup bir dilde meydana gelen değişiklikleri inceler. Detaylı bilgi için bkz. Acar, S. (2021). Yabancı dil öğretiminde dil-tarih ilişkisinin önemi üzerine. *IV Mijnarodnoy naukovopraktičnoy konferentsii Rozvitok profesijnoy maysternosti pedagoga v umovah novoy soçio-kulturnoy realnosti* (s. 16-22) içinde. Ternopil: Ternopilskiy oblasniy komunalniy institut pislyadiployno-pedagogičnoy osviti.

Slavların ilk yazılı edebî dili olan Kilise Slav dili, Hristiyan öğretisinin Slav dünyasında yayılmasında, manevi değerlerin aktarılmasında, Slavların yaşamında, Kiev Rus kültürünün gelişmesinde ve çağdaş Rus edebî dilinin gelişiminde büyük bir rol oynamıştır. Kilise Slav dili, Rus edebî dilinin kelime hazinesini zenginleştirmiş, uluslararası kültürle tanışmasını sağlamış ve Rusya'nın diğer Slav halklarıyla kültürel bağlarını güçlendirmiştir. Dolayısıyla Kilise Slav dili hem Slav dilleri hem çağdaş Rus edebî dili açısından son derece büyük bir öneme sahiptir. Kilise Slav dilinin önemi uzun süre çeşitli Slav halklarının ortak edebî dili olmasıyla sınırlı kalmamıştır. Slav dilleri arasında en eski yazılı dil olmasına rağmen Kilise Slav dilinin özellikleri, Slav dillerinin karşılaştırmalı-tarihsel incelemesinde ve dolayısıyla Slav dillerinin birçok dil bilimsel özelliklerinin anlaşılması ve kavranmasında araştırmacılar için güncelliğini korumaya devam etmektedir (Nikiforov, 1955, s. 7; İvanova, 1998, s. 7; Labintseva, 2019, s. 124).

Rus araştırmacı Yelena Anatolyevna Makşantseva, ünlü Rus bilim insanı Mihail Vasilyeviç Lomonosov'un Kilise Slav dilinin, antik ve Hristiyan-Bizans kültürünün Rus kültürüne ve edebî diline aktarılmasında bir köprü görevi gördüğüne ve Kilise Slav dilinin Rus edebî dilini yabancı kelimeler, terimler ve ifadelerden arındırmak için ana bir araç olarak hizmet etmesi gerektiği düşüncesini vurgulamıştır (Makşantseva, 2015, s. 160). 19. yüzyılın ilk yarısında Halk Eğitim Bakanı olan ünlü amiral Aleksandr Semyonoviç Şişkov "*Kilise Slav dili, Rus dilinin kökü ve temelidir, ona zenginlik, akıl, güç ve güzellik katıyor*" sözleriyle Kilise Slav dilinin önemini belirtmiştir (Şişkov, 1824, s. 81). Şahmatov ise "*Rus edebî dili kökeni itibarıyla Rus topraklarına aktarılan Kilise Slav dilidir*" diye yazmıştır (Şahmatov, 1941, s. 60).

KİLİSE SLAV DİLİNİN ORTAYA ÇIKIŞI

Slavların Hristiyanlaştırılma süreci kapsamında kilisenin ihtiyaçları karşılamak için oluşturulan ilk yazılı ve edebî dil olan Kilise Slav dili, Yunanca ayin kitaplarından Slavcaya yapılan en eski çevirilerin dilini oluşturmaktadır. Bu çeviriler 9. yüzyılın ikinci yarısında yapılmıştır. Bununla birlikte Kilise Slav dilinde yazılan metinlerin büyük kısmının 11. yüzyıla ait olduğu düşünülmektedir. Yapılan çeviriler ve metinler maalesef günümüze ulaşmamıştır. Ayrıca belirtmek gerekir ki Kilise Slav dili günlük konuşma dili değildir. Her ne kadar Hristiyan kültürünün ihtiyaçlarına hizmet etmek için yaratılmış olsa da bu dil, edebî bir dil olarak tasarlanmış ve sadece kilise dili olarak değil, aynı zamanda bilim ve kültür dili olarak da kullanılmıştır (Remneva, 2004, s. 9-14).

Bilindiği üzere her dil değişir ve gelişir. Bu elbette Rus dili için de geçerlidir. Dil bilimsel gelişmeler hakkında fikir sahibi olmak gerekir, konuşulan ve öğrenilen dilin kurallarını anlamak için dilin tarihini bilmek gerekir. Nitekim çağdaş Rus dilinin birçok özelliği sıklıkla tarihine atıfta bulunmadan açıklanamamaktadır. Örneğin: 1) *любить* (sevmek) fiili şimdiki zamanda 1. tekil şahısta *Я люблю* (seviyorum/severim), ancak diğer şahıs zamirlerinde *Ты любишь, Он/Она любит, Мы любим, Вы любите, Они любят* olarak çekimlenmektedir. Bunun nedeni birinci tekil şahısta telaffuzun kolaylaşması adına ses değişiminin² (б/бл) olmasıdır. 2) *в лесу – о лесе?* (ormanda – orman hakkında). Bu cümlede her iki kelime eril cins olmasına ve sessiz harfle bitmesine rağmen ismin -de hâlinde farklı şekilde çekimlenmektedir. 3) *из дому – около дома* (evden – evin yakınlarında). Her iki kelime eril cins ve sessiz harfle bitmesine rağmen ismin -in hâlinde farklı şekilde çekimlenmektedir. İkinci ve üçüncü cümlelerdeki kelimelerde yer alan “y” son ekinin³ ismin hangi hâlinde kullanıldığı konusunda semantik sözdizimi cevap verebilir ancak bu son ekin nasıl ortaya çıktığı hakkındaki soruya dilin tarihini bilmeden cevap vermek pek mümkün olmamaktadır. Bu hususta Alman filozof, tarihçi ve siyaset bilimci Friedrich Engels bir ana dilin ancak kökeni ve aşamalı gelişimi izlendiğinde gerçekten anlaşılabilir hâle geleceğini ve ölü dillere dikkat edilmezse bunun imkansız olacağını söylemiştir (Marks ve Engels, 1961, s. 333).

Kilise Slav dilinin ve yazısının ortaya çıkışı hem ülke içinde hem de diğer devletlerle ilişkilerde çeşitli sosyal görevleri yerine getirmek, birey ve devlet ilişkilerinde yardımcı olmak ve diğer ülkelerle olan ilişkilerde gerekli yasal belgeleri oluşturmak için Slav dilinde yazmayı gerektirir. Slav devletlerinde Hristiyanlığın ortaya çıkması ve yayılmasıyla bağlantılı olarak Slavların anlayabileceği bir dilde “*Hristiyan düzeninin*” (hristianskiy poryadok) normlarını özetleyen metinlere ihtiyaç vardır. Ayrıca Roma Kilisesi, ulusal kültürün, dilin ve yazının gelişimini geciktirmeye çalışır ve sadece üç dili Kutsal Yazıların değerli metinleri olarak kabul eder: İbranice, Yunanca ve Latince. Buna göre Batı Hristiyan kiliselerinde ayinler halkın anlayamadığı bir dilde yapılır (Remneva, 2004, s 23-24; Burdin vd., 1966, s. 9-11).

Slav yazısının ortaya çıkmasına yönelik gelişmelerin yaşandığı bu dönemde (9. yüzyılın ortalarında) Avrupa'nın merkezinde güçlü bir Slav devleti olan Moravya Prensiği bulunmaktadır. Moravyalı prens Rostislav (846-870), Alman din adamlarının halk üzerinde yarattığı baskıdan kurtulmak ister. Bu nedenle bağımsız

² Ses değişimi Rusçada чередование demektir.

³ Son ek Rusçada окончание demektir.

bir kilise kurmak ve halkının kendi ana dilinde dini yaşaması için 862 yılında Bizans İmparatoru III. Mihail'den Hıristiyanlığı yaymak üzere misyonerler göndermesini talep eder. Bu talep üzerine Konstantin ve Mefodiy görevlendirilir (Ozar, 2021, s. 23-24).

Konstantin ve Mefodiy tesadüfen görevlendirilmemiştir. Kardeşler Selanik şehrinde geliyorlardı ve bu şehrin sakinleri genellikle hem Yunan dilini hem de şehir ve civarındaki nüfusun bir kısmı tarafından konuşulan Bulgar-Makedon lehçesini bilmektedirler. Mefodiy'in hayatı imparatorun kardeşlere seçiminin ardındaki gerekçeyi açıklarken şöyle dediğine tanıklık eder: *“Ne de olsa ikiniz de Selaniklisiniz ve Selaniklilerin hepsi Slavcayı iyi konuşur”* (Remneva, 2004, s. 24). Ancak muhtemelen asıl neden Konstantin ve Kiril'in dönemin yüksek eğitimli insanları olmasından kaynaklanmaktadır. Kardeşlerin küçüğü olan ve filozof olarak bilinen Konstantin Yunanca, Slavca, Latince, Arapça ve İbraniceyi iyi derecede bilmektedir. Kütüphaneci olarak görev yapar ve felsefe dersleri verir. Mefodiy ise uzun süre Makedonya'da Slav nüfusunun yoğun olduğu bölgeyi yönetir (URL-10).

Konstantin ve Mefodiy'in Moravya'ya 863 ya da 864 yılında geldikleri söylenir. Selanikli kardeşler Slav dilinde ibadet düzenlerler ve aynı zamanda Slav halkına okuryazarlığı öğretirler. Ayrıca ayinlerle ilgili dini kitapları tercüme etmeye devam ederler. Ancak bu faaliyetler Alman din adamlarında memnuniyetsizlik uyandırır ve engellenmelere maruz kalırlar. Bu nedenle Roma'ya gitmek zorunda kalırlar. Roma'da Papa II. Adrian'ın desteğini alırlar ve artık ayinlerin Slav dilinde yapılmasına izin verilir (URL-11).

Konstantin ve Mefodiy tesadüfen seçilmemiştir. Kardeşler Selanik şehrinde geliyorlardı ve bu şehrin sakinleri genellikle hem Yunan dilini hem de şehir ve civarındaki nüfusun bir kısmı tarafından konuşulan Bulgar-Makedon lehçesini biliyorlardı. Mefodiy'in hayatı imparatorun kardeşlere seçiminin ardındaki gerekçeyi açıklarken şöyle dediğine tanıklık eder: *“Ne de olsa ikiniz de Selaniklisiniz ve Selaniklilerin hepsi Slavcayı iyi konuşur”* (Remneva, 2004, s. 24). Ancak muhtemelen asıl neden Konstantin'in kendisini Doğu Hıristiyanlığının tutarlı bir savunucusu olarak göstermesi ve her ikisinin de dönemin yüksek eğitimli insanları olmasıdır. Kardeşlerin en küçüğü olan ve filozof olarak bilinen Konstantin Yunanca, Latince, Arapça, İbranice bilmektedir. Kütüphaneci olarak görev yapmakta ve felsefe dersleri vermektedir. Mefodiy ise bir süre Bizans'taki eyaletlerden birine başkanlık etmiştir (Remneva, 2004, s. 23-30, Burdin vd., 1966, s. 9-11).

Konstantin ve Mefodiy'in Moravya'ya 863 ya da 864 yılında geldikleri söylenir. Selanikli kardeşler Slav dilinde ibadet düzenlerler ve aynı zamanda Slav halkına okuryazarlığı öğretirler. Ayrıca ayinlerle ilgili dini kitapları tercüme etmeye devam ederler ve çevirileri büyük bir doğrulukla yaptıkları düşünülür. Ancak bu faaliyetler Alman din adamlarında memnuniyetsizlik uyandırır ve engellenmelere maruz kalırlar. Bu nedenle Moravya'da üç yıldan fazla bir süre (tahmini 40 ay) geçirdikten sonra Roma'ya gitmek zorunda kalırlar. Roma'ya giderken Pannonia topraklarındaki Blaten Prensi Kocel, Konstantin ve Mefodiy'in çalışmalarının Slavlar için önemini takdir eder ve onlarla birlikte 50 öğrenciyi eğitime gönderir. Roma'da da Papa II. Adrian'ın desteğini alırlar. Slavlar arasındaki otoritesini güçlendirmek isteyen Papa II. Adrian ayinlerin Slav dilinde yapılmasına izin verir (Remneva, 2004, s. 23-30, Burdin vd., 1966, s. 9-11).

Konstantin 869'da Roma'da ölür. Ölümünden önce en yüksek manastır derecesini alır ve bilimsel literatürde kendisine verilen Kiril adını kabul eder. Kardeşinin ölümünden sonra Mefodiy ilk olarak Pannonia'ya gider. Papa II. Adrian, Moravya ve Pannonia için başpiskopos rütbesine yükseltilmiş olan Mefodiy'in başkanlığında bir Slav piskoposluğu kurar. Mefodiy'in faaliyetlerinden memnun olmayan Alman din adamları ona karşı bir dava açarak Mefodiy'in Bavyera'da hapse girmesine neden olurlar. Mefodiy ancak iki buçuk yıl sonra hapisten çıkar ve Moravya'ya döner. Mefodiy'in hayatının son yılları çevirilerle geçer: İncil'in tamamını (Makabeler Kitabı hariç), Nomokanon'u⁴ ve Paterikon'u⁵ tercüme eder. 885 yılında Mefodiy'in ölümünden sonra Selanikli kardeşlerin öğrencileri Moravya'dan kovulur, yapılan tercüme yakılır ve ibadetlerde Slav dili kesin olarak yasaklanır. Sürgün edilenler güneybatıda Hırvatistan'a ve güneydoğuda Bulgaristan'a giderler. Kiril ve Mefodiy'in öğrencileri olan Gorazd, Kliment, Lavrentiy, Naum ve diğerleri Moravya'da şiddetli zulme maruz kalırlar. Kliment, Naum ve diğer bazı öğrenciler Moravya'dan Bulgaristan'a geçmeyi başarırlar ve burada faaliyetlerine devam ederler. Kiril ve Mefodiy'in metinlerini Yunancadan tercüme ederler, yazıya geçirirler, orijinal eserler yaratırlar ve Slav halkına okuryazarlığı öğretmeye devam ederler. Ohri Gölü yakınlarına yerleşen Kliment'in tek başına 3.500 kişiyi eğittiğine inanılmaktadır. Ohri okulunun anıtları, Kiril ve Mefodiy'in orijinallerinde yer aldığı şekliyle imla ve dil bilgisi geleneğini korur. Ayrıca Glagolitik 11. yüzyıl el yazmalarının çoğu Ohri okuluna aittir. Bu dönemde Bulgar prensi Simeon'un (893-927) hükümdarlığı

⁴ Kilise yasalarına verilen ad.

⁵ Paterikon belirli azizlerin biyografileri anlamına gelmektedir.

sırasında Doğu Bulgaristan'daki Slav kültürünün merkezi olan Preslav, devletin idari merkezi haline gelir. Preslav kültürünün en önemli yazarları Exarch John ve Çernorizets Hrabr'dır. 11. yüzyıldaki Kiril el yazmalarının çoğunu Preslav okulu yaratır. Ancak 890 ve 915 tarihli belgelere göre Slavca ayin kitapları ve ibadetler yasaklanır. Bununla birlikte Moravya ve Pannonia'da Slavca yazı tamamen sona ermez. X. ve hatta XI. yüzyılda Glagolitik dilinde yazılmış Slavca eserler az da olsa bilinmektedir. Sonuç olarak Kilise Slav dili şiddetli zulme rağmen varlığını sürdürmeye devam eder. Batı Slavları arasındaki Kiril ve Mefodiy geleneğinin Horazd (Mefodiy'in Moravya kilisesinin liderliğindeki halefi) ve Lavrentiy (Mefodiy'in en sevdiği öğrencisi) tarafından devam ettirildiği varsayılır. Mefodiy'in ölümünden ve öğrencilerinin Moravya'dan sürülmesinden sonra izleri gizemli bir şekilde kaybolurken, Moravya'daki Slav yazını tüm yasaklara rağmen devam eder. Slav yazısının altın çağı Bulgar hükümdar I. Simeon (893-927) döneminde ciddi bir gelişmeye ulaşır. Çok geçmeden Kilise Slav dili Sırp ve Hırvatlar arasında ve 10. yüzyılın sonlarından itibaren ise Hristiyanlığın Doğu Slavlar tarafından kabul edilmesiyle birlikte Kiev Rusyası'nda yayılır (Remneva, 2004, s. 22-31, Burdin vd., 1966, s. 9-11).

Glagolitik Alfabe ve Kiril Alfabeti

Glagolitik ve Kiril alfabelerinin hangi tarihte oluşturulduğu tam olarak bilinmemektedir. Ancak Glagolitik alfabenin Kiril alfabesinden yaklaşık otuz yıl önce ortaya çıktığını belirten görüşler bulunmaktadır. Her iki alfabe uzun süre Bulgar Çarlığı'nda kullanılmıştır. Glagolitik alfabenin geçerliliğini yitirmesinden sonra yaklaşık 10. yüzyıl sonrasında Kiril alfabeti kullanılmaya başlanmıştır. Bu alfabe Mefodiy'in ölümünden sonra Bulgar topraklarına geçmek zorunda kalan öğrencilerinden Kliment'in bazı Glagolitik harfleri ve şekilleri değiştirip oluşturduğu kabul edilmektedir. Oluşturulan yeni alfabenin adının Kiril'e ithaf edildiği düşünülmektedir. Kiril alfabetinin oluşturulmasında Yunan onsiyelerinin⁶ etkisinin de olduğu varsayılmaktadır. Karşılığı bulunmayan harfler ise Glagolitik alfabeden alınarak değişime uğramıştır. Alfabenin aralarındaki benzerlik bu durumlardan kaynaklanabilir. Yunan alfabetinden 24 harf Kiril alfabetine geçmiş ve diğer Slav seslerini karşılamak için eklenen 19 harfle birlikte 43 harfe ulaşmıştır. Kimi kaynaklarda 46 harfe ulaştığı belirtilmektedir. *"Glagolitik alfabede olduğu gibi her harfin sırası, ismi ve sayı değeri bulunmaktadır"* (Ozar, 2021, s. 43-44).

⁶ Onsiyal, Yunan yazı karakteridir.

Glagolitik ve Kiril Alfabelerinin Karşılaştırılması⁷

Resim 1.

Glagolitik Alfabe	Sayı değeri	Kiril Alfabesi	Sayı değeri	Ses anlamı	Adı
Глаголица	Числовоe значение	Кириллица	Числовоe значение	Звуковое значение	Название
ⴐ	1	а	1	а	аз
ⴑ	2	б	–	б	буки
ⴒ	3	в	2	в	веди
ⴓ	4	г	3	г	глаголи
ⴔ	5	д	4	д	добро
ⴕ	6	е	5	е	есть
ⴖ	7	ж	–	ж	живете
ⴗ	8	з, с, з	6	дз	зело
ⴘ	9	з	7	з	земля
ⴙ	10	и, ї	10	и	и
ⴚ	20	н	8	и	иже
ⴛ	30	–	–	г'	гервь
ⴜ	40	к	20	к	како
ⴝ	50	л	30	л	людие
ⴞ	60	м	40	м	мыслите
ⴟ	70	н	50	н	наш
ⴠ	80	о	70	о	он
ⴡ	90	п	80	п	покои
ⴢ	100	р	100	р	рци
ⴣ	200	с	200	с	слово
ⴤ	300	т	300	т	тврдо
(400)		у, ѱ	400	у	ук
(500)		ф	500	ф	ферт
(600)		х	600	х	хер
(700)		ш	800	о	от
(800)		щ	–	шт	ща
(900)		ц	900	ц	ци
(1000)		ч, ч	90	ч	червь
–		ш	–	ш	ша
–		ъ	–	ѿ	ер
–		ы	–	ы	еры
–		ь	–	ѣ	ерь
(800)		ѣ	–	ѣ	ять
–		ю	–	ю (й?)	–
–		я	–	я	–
–		ѧ	–	йе	–
–		ѧ	900	носовое е	юс малый
–		ж	–	носовое о	юс большой
–		ѧ	–	–	–
–		ѧ	–	–	–
–		ѧ	60	кс	кси
–		ⴑ, у	700	пс	пси
–		ѧ, ѧ	9	ф	фита
–		ѧ, ѧ	40	и, в	ижица

⁷ Bkz. URL-9.

11-12. yüzyıllarda diğer ülkeler ve bölgeler alfabeyi kendilerine göre düzenlemişler, harflerde azaltma ya da eklemeler yapmışlar ve sonuç olarak kendi Kiril alfabelerini oluşturmuşlardır. 17. yüzyılın başlarında ve 18. yüzyılın ilk yıllarında Glagolitik alfabe temelinde Kiril alfabesinde ve yazı sisteminde sadeleştirmeye yönelik değişiklikler yaşanmıştır (Ozar, 2021, s. 46-47). Yapılan değişiklikler aşağıdaki şekilde sıralanabilir:

- Alfabeden “w, ω, ξ, ψ” harfleri çıkarılır ve harflerin sayısı 38'e düşer.
- Alfabeye “э, я, ѣ” harfleri eklenir.
- Kiril harfleri Batı modellerine uygun bir hâle getirilir ve okunabilirliği artırılır.
- Noktalama işaretleri ve vurgu kuralları yeniden belirlenir.
- Kiril alfabesindeki rakamlar yerine Arap rakamları benimsenir (Serdar, 2023, s. 1371).

Kiril alfabesi Rus yazısının ve ulusal mirasın önemli bir unsurudur. Rus kültürünü ve ulusal kimliğini nesilden nesile aktarmaya imkan tanımaktadır. Avrupa Birliği'nin resmi alfabelerinden biri olup Rusçanın yanı sıra Belarusça, Bulgarca, Makedonca, Sırpça, Ukraynaca, Kazakça ve Moğolca gibi dillerin yazı sisteminde kullanılan bir alfabe türüdür. Şu anki hâliyle Kiril alfabesinde toplam 33 harf bulunmaktadır. Alfabede 10 adet sesli, 21 tane sessiz ve yumuşatma ve sertleştirme olmak üzere 2 tane tonlama işareti bulunmaktadır. Kiril alfabesiyle oluşturulan her kelime vurguya sahiptir ve dolayısıyla kelimeler yazıldığı gibi okunmamaktadır (URL-12).

KİLİSE SLAV DİLİNİN ÇAĞDAŞ DÜNYADAKİ ROLÜ

Kilise Slav dili resmi olarak Bulgarca, Makedonca, Sırpça, Hırvatça, Slovence ve Boşnakça ile birlikte Hint-Avrupa dil ailesinin Slav kolunun Güney Slav alt grubuna aittir. Bu diller fonetik, kelime dağarcığı ve dil bilgisi gibi dil bilimsel özellikler açısından benzerlikler göstermektedir. Güney Slav Dilleri, Doğu Slav dilleri (Rusça, Belarusça, Ukraynaca) ve Batı Slav dilleri (Lehçe, Çekçe, Slovakça, Kaşupça) ile daha az benzerlik gösterir. Tüm Slav dilleri arasındaki en büyük benzerlik kelime dağarcığında görülmektedir (Voylova, 2003, s. 9-10). Örneğin:

Erkek kardeş, kız kardeş ve gün kelimelerinin Bulgar, Sırp, Rus, Leh ve Çek Dillerindeki Karşılığı⁸

Tablo 1.

Bulgarca	Sırpça	Rusça	Lehçe	Çekçe	Türkçe Tercümesi
брат	брат	брат	brat	bratr	Erkek kardeş
сестра	сестра	сестра	siostra	sestra	Kız kardeş
ден	дан	день	dzień	den	Gün

Slav dilleri arasındaki benzerlik bilim dünyasının Proto-Slav dili olarak adlandırdığı ortak bir kaynağa sahip olmalarıyla açıklanabilir. Bilindiği üzere “*Proto Slav dili, bazı Slav kökenli dilleri karşılaştırma yöntemiyle elde edilen sonuçlardan yola çıkılarak yeniden yapılandırılmış, yazılı kaynağı bulunmayan ve M.Ö. iki binli yıllarda konuşulduğu tahmin edilen varsayımsal bir dildir*” (Abibulla, 2023, s. 50).

Kilise Slav dilinin günümüze ulaşan ve Slavların kültürel gelişim derecesinin önemli kanıtları olarak kabul edilen en eski yazılı anıtları 10. yüzyıla kadar uzanırken, diğer Slav dillerinin anıtları daha geç dönemlere aittir. Örneğin, Eski Sırpça 12. yüzyıla, Eski Çekçe 13. yüzyılın sonuna, Eski Lehçe 14. yüzyıla uzanır. Kilise Slav dili, bilimsel bir öneme sahip olup bu dilin incelenmesi birçok eski Slav dilinin özelliklerini ortaya çıkarılmasını mümkün kılmakta ve Slav dillerinin karşılaştırmalı-tarihsel incelenmesi için önemli bir materyal sağlamaktadır (Burdin vd., 1966, s. 5). Bu hususta ünlü Sovyet dil bilimci Lev Petroviç Yakubinskiy, Kilise Slav dilinin Slav uluslarının dillerini yeni kavramlar ve ifadelerle zenginleştirdiğinin altını çizmiştir (Yakubinskiy, 1953, s. 85). Ünlü Rus dil bilimci Viktor Vladimiroviç Vinogradov ise şu şekilde bahsetmiştir:

Kilise Slav dili Sırpların, Bulgarların ve Doğu Slav halklarının edebî dillerine hayat ve destek vermiş, bir dizi hayati metamorfoz geçirmiş, sadece Slavların değil, aynı zamanda tüm insanlığın tarihinde muazzam kültürel bir rol oynamıştır. Dünya tarihindeki rolü, Gotik dilinin Germenizmin kaderindeki rolüyle değil, Ortaçağ Latincesinin Romen halklarının ve dillerinin tarihindeki ve genel olarak dünya medeniyetindeki rolüyle karşılaştırılmalıdır (1945, s. 34).

⁸ Detaylı bilgi için bkz. Voylova, K. A. (2003). Staroslavjanskiy yazık. Moskva: Drofa, s. 10.

Burdin'den yola çıkarak Slav halklarının kardeşlik ve akrabalık bağlarının güçlendirilmesinde olağanüstü bir rol oynayan Kilise Slav dilinin her ne kadar ilk başta sadece kilisenin ihtiyaçlarına hizmet etmiş olsa da daha sonra çeşitli Slav halkları tarafından edebiyat eserleri yaratmak için kullanıldığını söylemek mümkündür (Burdin vd., 1966, s. 6). Edebiyat eserlerinin yaratılması Kilise Slav dilini bilimsel açıdan ileri bir boyuta taşımıştır.

Kilise Slav dilinin bir bilim dalı olarak incelenmesinde Rus filolog Aleksandr Hristoforoviç Vostokov (1781-1864), Çek filolog Josef Dobrowsky (1753-1829) ve Hırvat asıllı Slav dilleri araştırmaları uzmanı İgnatij Vikentyeviç Yagiç'in (1838-1923) çalışmaları büyük bir önem teşkil etmektedir. Vostokov "*En Eski Yazılı Anıtlara Göre Oluşturulmuş Dilin Dil Bilgisine Giriş Niteliğinde Olan Slav Dili Üzerine Söylem*" (Rassujdeniye o slavyanskom yazıke, slujaşçee vvedeniem k grammatike sego yazıka, sostavlyaemoy po drevneyşim onogo pismennım pamyatnikam, 1820) adlı çalışmasında Kiril ve Mefodiy zamanında tüm Slav kabilelerinin birbirlerini kolayca anladığını yazmıştır. Bununla birlikte Kilise Slav dilinde ъ, ѣ ses birimlerini yarı ünlüler⁹ olarak adlandırmış ve genizsi ünlülerin¹⁰ varlığını keşfetmiştir. Bu ünlüler -o ve -э olup Kiril alfabesinde -o harfi Ж (юс большой) harfine, -э harfi А (юс малый) harfine karşılık gelmektedir (URL-2; URL-13).

Dobrowsky'nin Kilise Slav dilinin dil bilgisi üzerine olan çalışmaları bu dilin incelenmesine büyük katkı sağlamıştır. Temel eserleri olan *Glogolitik* (Glagolitik, 1807) ve *Slav Dilinin Eski Lehçesinin Temelleri* (Institutiones Linguae Slavicae Dialecti Veteris., 1822) ve *Kiril ve Mefodiy. Slav Havarileri* (Cyril und Method, der Slawen Apostel, 1823) Kilise Slav dilinin incelenmesinde güncelliğini korumaktadır (Neşçimenko, 2003, s. 14-15).

Kilise Slav dilinin gelişimine en büyük katkılardan birini Yagiç (1838-1923) yapmıştır. Kilise Slav dili de dâhil olmak üzere Slav filolojisi üzerine çok sayıda eser yazmıştır. *Kilise Slavcası Üzerine Güney Slav ve Rus Antik Çağından Söylemler* (Rassujdeniya yujnoslavyanskoy i russkoy starinı o tserkovnoslavyanskom yazıke, 1895) ve *Kilise Slav Dilinin Ortaya Çıkış Tarihi* (İstoriya voznikoveniya tserkovnoslavyanskogo yazıka, 1913) adlı çalışmaları Kilise Slav dili açısından önemli kaynaklar olarak bilim dünyasında yerini almıştır. Ayrıca Rus bilim insanlarından İzmail İvanoviç Sreznevskiy, Filip Fyodoroviç Fortunatov, Aleksey Aleksandroviç

⁹ Yarı ünlüler Rusçada полугласные demektir.

¹⁰ Genizsi ünlüler Rusçada носовые гласные demektir.

Şahmatov, Nikolay Sergeyeviç Trubetskoy, Afanasiy Matveyeviç Selişçev, Georgiy Aleksandroviç Haburgayev, Slovenyalı dil bilimci Jernej Bartol Kopitar, Alman dil bilimci August Leskien, Çek dil bilimci Wenzel Vondrák, Fransız dil bilimci Antoine Meillet ve genel ve karşılaştırmalı dil bilim sorunlarıyla ilgilenen birçok dil bilim uzmanı çalışmalarında Kilise Slav diline büyük önem vermişlerdir (Voylova, 2003, s. 23-28).

Kilise Slav dilinin çağdaş Rus edebî dili açısından önemini açıklayabilmek için öncelikle alfabeyle bakmak doğru olacaktır. Kilise Slav dilinin alfabesi, Rusların kullandığı Kiril alfabesinin yanı sıra Ukraynalılar, Belaroslular, Bulgarlar, Sırp ve Slav olmayan Kazaklar, Tatarlar, Başkurtlar, Yakutlar ve diğer birçok halkın kullandığı alfabelerin temelini oluşturur. Kiril alfabesi bu yazı sisteminin yaygın olduğu toprakların genişliği bakımından dünyada üst sıralarda almaktadır (İvanitskaya, 2011, s. 10-11).

Kilise Slav dilinde yazılan kaynaklar, el yazmaları, Slav dilindeki ilk yazılı belgelerdir ve en eski Slav anıtları Kilise Slav dilinde yazılmıştır. Kilise Slav dilinde yazılan anıtları analiz ederek Rus edebî dilinin eski durumu ve Rus kültürü hakkında detaylı bilgi alabiliriz. Ayrıca Kilise Slav dilini karşılaştırmalı tarihsel yöntem kullanarak incelediğimizde genel anlamda tüm Slav dillerine dair fikir sahibi olmamız mümkündür. Dolayısıyla hem teorik hem de pratikte büyük bir öneme sahip olan Kilise Slav dilini öğrenmek çağdaş Rus edebî dilindeki birçok olguyu doğru bir şekilde anlamaya ve açıklamaya, eski Rus edebiyatında özellikle 18. ve 19. yüzyıla ait eserleri analiz etmeye yardımcı olmaktadır (İvanitskaya, 2011, s. 7-9). Örneğin, İncil'in Luka kısmının on beşinci bölümünün 11-32. ayetlerinden alınmış olan birkaç cümle günümüz Rusçasına 4 farklı şekilde tercüme edilmiştir.¹¹ Bunlar sırasıyla aşağıdaki gibidir:

Resim 2

ЧЛОВѢКЪ НѢКЪИ, ИМѢ ДѢВА СЫНА.

И РЕЧЕ МЪНИИ СЫНЪ КЮ. ОЦОУ ОЧЕ.

ДАЖДЪ МИ ДОСТОИИЖ ЧАСТЬ ИМѢНИИ И

РАЗДѢЛИ ИМА ИМѢНИИ

¹¹ Bkz. URL-1.

1. У некоторого человека было два сына. И сказал младший из них отцу: отче! дай мне следующую мне часть имения. И отец разделил сыновьям имение (Rus Sinodal İnciline göre yapılan tercüme).
2. У некоего человека было два сына. И вот младший сын сказал отцу: Отец, выдай мне ту долю семейного достатка, которая мне причитается! А тот разделил между ними свое имущество (Filolog ve edebiyat uzmanı Sergey Sergeyeviç Averintsev'in tercümesi).
3. Человек некий имел два сына; и сказал младший из них отцу: отче! дай мне достойную часть имения. И разделил им имение (Hukukçu ve devlet adamı Konstantin Petroviç Pobedonostsev'in tercümesi).
4. У одного человека было два сына, и сказал младший из них отцу: отец, дай мне причитающуюся мне часть состояния. И он разделил между ними имение (Piskopos Kassian Bezobrazov'un tercümesi, URL-1).

Yukarıdaki bilgilere göre, yapılan 4 tercümenin birbirine yakın olduğu aşikardır. Ancak orijinal Kilise Slav dilinde yazılan metne baktığımızda Pobedonostsev'in yapmış olduğu tercümenin morfolojik, söz dizimi ve anlam bilim açısından günümüz Rusçasına en uygun tercüme olduğunu söyleyebiliriz. Ayrıca günümüz Rusçasına göre yapılan tercümenin doğruluğunu tespit etmek için de Kilise Slav diline ve bu dilin yaşadığı değişikliklere çok iyi derecede hakim olmak gerekmektedir.

Bir başka örneği Rusya'nın en ünlü şairlerinden birisi olarak kabul edilen Sergey Yesenin'in *Yarın beni erkenden uyandır (Razbudi menya zavtra rano*¹², 1917) adlı şiirinden verebiliriz:

<i>Я сегодня увидел в пуще</i>	<i>Bugün ormanda gördüm</i>
<i>След широких колес на лугу.</i>	<i>Çayırdaki geniş tekerleklerin izini.</i>
<i>Треплет ветер под облачной кущей</i>	<i>Rüzgâr bulut sığınağının altında estiriyor</i>
<i>Золотую его дугу.</i>	<i>Altın kavisini.</i> ¹³

Diğer bir örneği ise çağdaş Rus edebî dilinin kurucusu olarak kabul edilen Aleksandr Sergeyeviç Puşkin'in *Bilgin Oleg Hakkında Şarkı (Pesn o veşçem Olege*¹⁴, 1822) adlı şiirinden gösterebiliriz:

<i>Как ныне собирается вещей Олег</i>	<i>Bilgin Oleg şimdi nasıl hazırlanıyor?</i>
---------------------------------------	--

¹² Bkz. URL-6.

¹³ Türkçe çeviri makale yazarına aittir.

¹⁴ Bkz. URL-5.

Отмстить неразумным хозарам: Aptal Hazarlardan intikam almaya:
Их села и нивы за буйный набег Şiddetli bir baskın için köyleri ve tarlaları
Обрек он мечам и пожарам; Kılıçlara ve ateşe mahkum etti;
С дружиной своей, в цареградской Çarın şehrindeki zırhlı ekibiyle birlikte,
бронь,
Князь по полю едет на верном коне. Prens sadık atıyla tarlada ilerliyor.¹⁵

Yesenin'in şiirinde yer alan *пуща* (puşça), *куща* (kuşça) (Rusça роща (roşça), чаща (çaşça) – sık orman) kelimeleri ve Puşkin'in şiirinde yer alan *песнь* (pesn) (Rusça песня (pesnya) şarkı), *сбираться* (sbiratsya) (Rusça собираться (sobiratsya) hazırlanmak), *ныне* (nine) (Rusça теперь (teper) şimdi), *отмстить* (otmstit) (Rusça отомстить (otomstit) intikam almak), *хозары* (hozari) (Rusça хазары (hazari) Hazarlar), *дружина* (drujina) (Rusça войско (voysko) ordu), *град* (grad) (Rusça город (gorod) şehir) kelimeleri her iki şiire daha yüksek bir stil ve ahenk katmakta ve dolayısıyla Kilise Slav dilinin öğrenilmesinin Rus edebiyatındaki eserlerin anlaşılması ve incelenmesi için gerekli olduğunu göstermektedir. Bu tür örnekler Rus edebiyatında oldukça fazladır.

Rus edebî dili kelimelerin yanı sıra Kilise Slav dilinden gelen deyimisel ifadelerle de zenginleşmiştir (URL-7). Örneğin:

Kilise Slav Dilinden Gelen Örnek Deyimsel İfadeler¹⁶

Tablo 2

Deyimin adı ve tercümesi	Anlamı
<i>Воздать по заслугам</i> (Hak ettiğini vermek).	Herkesi meziyetlerine göre ödüllendirmek.
<i>Взвалить на плечи</i> (Omuzlarına yüklemek).	Birine manevi sorumluluklar da dâhil olmak üzere ağır sorumluluklar yüklemek.
<i>Кровь проливать</i> (Kan dökmek).	1) Birini öldürmek. 2) Kendini bir şey için feda etmek.

¹⁵ Türkçe çeviri makale yazarına aittir.

¹⁶ Bkz. URL-7.

<i>Око за око, зуб за зуб</i> (Göze göz, diş diş).	Karşılıklı adalet ilkesini ifade eden bir deyimdir. Yaralayan kişinin, zarar gören tarafça aynı ölçüde cezalandırılmasını savunur.
<i>Пройти сквозь огонь и воду</i> (Zorluklara göğüs germek).	Hayatta birçok sıkıntıya katlanmak.
<i>Язык прилип</i> (Dil yarıştı).	Güçlü duyguların etkisi altında susturulmak, konuşma gücünü kaybetmek.

Kilise Slav dili kelime oluşumu, morfoloji, dil bilgisi ve fonetik gibi alanlarda da çağdaş Rus edebî dilini etkilemiştir. Kilise Slav dilinin bu alanlarda çağdaş Rus edebî dilini nasıl etkilediği konusunda Şahmatov'un en ünlü çalışmalarından biri olarak kabul edilen *Çağdaş Rus Edebî Dili Üzerine Deneme* (Oçerk sovremennogo russkogo literaturnogo yazık, 1941) adlı eserinin yanı sıra Georgiy Aleksandroviç Haburgayev'in *Kilise Slav Dili* (Staroslavjanskiy yazık, 1974), Semen Mihayloviç Burdin, Anatolij Aleksandroviç Vradij, Yefim Şayevič Miroçnik'in yazmış olduğu *Kilise Slav Dili* (Staroslavjanskiy yazık, 1966) adlı çalışmalarını ve üç tane elektronik erişim sağlanan (URL-3; URL-4; URL-8) kaynağı inceledik. İnceleme sonucunda çalışmalarda bulunan örnekleri aşağıdaki şekilde sıralayabiliriz:

1. Kilise Slav dili aracılığıyla Rus edebî diline Yunancadan çok sayıda kelime geçmiştir. Örneğin: *ад* (ad – cehennem), *ангел* (angel – melek), *грамматика* (grammatika – dil bilgisi), *драма* (drama – drama), *дьявол* (dyavol – şeytan), *история* (istoriya – tarih), *лирика* (lirika – lirik), *математика* (matematika – matematik), *поэзия* (poeziya – şiir), *совесть* (sovest – vicdan), *трагедия* (tragediya – trajedi), *филология* (filologiya – filoloji), *философия* (filosofiya – felsefe), *эпос* (epos – epik) vb.
2. Kilise Slav dili aracılığıyla *благо-* (blago), *бого-* (bogo), *велико-* (veliko), *грехо-* (greho), *зло-* (zlo) gibi Yunan dilinden alınan kelime kökleriyle oluşturulmuş birleşik kelime modeli Rus edebî diline geçmiştir. Örneğin: *благоразумие* (blagorazumiye – sağduyu), *боголюбие* (bogolyubiye – Tanrıyı sevme), *великодушие* (velikoduşıye – yüce gönüllülük), *греховодник* (grehovodnik – kötü davranışları olan kimse), *злословить* (zloslovit – dedikodu yapmak, çekiştirmek) vb.

3. Kilise Slav dilinin etkisi altındaki birçok Rusça kelime yeni anlamlar kazanmıştır. Bu kelimeler Kilise Slav dilinde özel bir anlam kazanmışlar ve Rus söz varlığının bir parçası haline gelmişlerdir. Örneğin: *бог – богатый* (bog – bogatıy, Tanrı – zengin).
4. Kilise Slav dilinin etkisiyle Rus edebî dilinde çok anlamlılık¹⁷ gelişmiştir. Örneğin: *отец* (otets – baba) kelimesinin ‘покровитель’ (pokrovitel – koruyucu aziz) olmak üzere ikinci bir anlamı oluşmuştur.
5. Rus edebî dilinde birçok eş anlamlı olan kelime Kilise Slav dilinden gelmiştir. Bu kelimelerin birçoğu stilistik eş anlamlılara dönüşmüştür. Örneğin: 1) *очи – глаза* (oçi – glaza) ‘gözler’ anlamına gelmekte olup *очи* kelimesi kitap ya da şiir dilinde kullanılmaktadır. 2) *цело – лоб* (celo – lob) ‘alın’ anlamına gelmekte olup *цело* kelimesi yüksek stile işaret etmektedir.
6. Kilise Slav dilinden gelen soyut anlamlara sahip kelimelerin yanı sıra sosyo-politik, ekonomik, etik, dini kavramları ifade eden çok sayıdaki kelime Rus edebî diline dâhil olmuştur. Örneğin: *честь* (çest – onur), *разум* (razum – akıl), *страсть* (strast – tutku), *воскресение* (voskreseniye – diriliş), *креститель* (krestitel – Yuhanna), *существо* (suşçestvo – varlık), *сознание* (soznaniye – bilinç), *время* (vremya – zaman), *государство* (gosudarstvo – devlet) vb.
7. Rusça kelimelerde *-ание, -ение, -знь, -ость, -ствие, -ство, -тель, -тельный, -ын* (-aniye, -yeniye, -zn', -ost', -stviye, -stvo, -tel', -tel'nyy, -ın) gibi son ekler Kilise Slav dili kökenlidir. Örneğin: *создание* (sozdaniye – yaratma, oluşturma), *умение* (umeniye – beceri), *болезнь* (bolezn – hastalık), *новость* (novost – haber), *спокойствие* (spokoystviye – sükûnet), *человечество* (çeloveçestvo – insanlık), *спасатель* (spasatel – kurtarıcı), *страдательный* (stradatelnıy – acı verici), *пустыня* (pustınya – çöl) vb.
8. Rusça kelimelerde *без-, воз-, из-, низ-, пре-, пред-, чрез-* (bez-, voz-, iz-, niz-, pre-, pred-, çrez-) gibi ön ekler Kilise Slav dili kökenlidir. Örneğin: *бездельник* (tembel, boş gezen), *возвеличивать* (yüceltmek), *избиратель* (seçmen), *низвергаться* (düşmek), *преодолеть* (üstesinden gelmek), *предвидение* (öngörü), *чрезмерный* (aşırı, gereğinden fazla olan) vb.
9. Çağdaş Rusçada sıfat fiilleri oluşturan *-ущ- (-ющ-), -ащ- (-ящ-)* (-uşç-, -yuşç-, -aşç-, -yaşç) ekleri Kilise Slav dilinden gelmiştir. Ancak tamamen çağdaş Rus edebî diline özgü olan *-уч-, -юч-, -ач-, -яч-* (-uç-, -yuç-, -aç-, -yaç-) ekleri ise

¹⁷ Çok anlamlılık Rusçada полисемия demektir.

sıfatları oluşturmuştur. Örneğin: *могучий – могуций* (moguçiy – moguşçiy – güçlü), *колючий – колюций* (kolyuçiy – kolyuşçiy – dikenli), *лежащий – лежащий* (lejaçiy – lejaşçiy – yatan), *ходящий – ходящий* (hodyaçiy – hodyaşçiy – yürüyen) vb.

10. Kilise Slav dilinde ismin -in halinde eril ve nötrde tekil durumdaki sıfatlara eklenen -ago (ago) Rus edebî dilinde -oro (ogo) ekine dönüşmüştür. Örneğin: – *Почти въ каждомъ изъ удачныхъ разсказовъ Горькаго¹⁸ есть прекрасныя и своеобразныя описанія природы – Gorki'nin başarılı öykülerinin hemen hemen her biri, doğanın güzel ve özgün tasvirlerini içerir* (Vengerov, 1907, s. 160).
11. Ünlü düşmesi¹⁹ olarak o, e harfleri Kilise Slav dilinden gelmiştir. Örneğin: *отец – отца* (otets – otsa – baba – babanın), *ветер – ветра* (veter – vetra – rüzgar – rüzgarın), *день – дня* (den – dnya – gün – günün), *лоб – лба* (lob – lba – alın – alnın) vb.
12. Ünlü ve ünsüz kaynaşmasına²⁰ ait bazı kelimeler ya da fiiller Kilise Slav dilinden gelmiştir. Ünlü kaynaşmasına *соберу – собирать – собрать* (soberu – sobirat – sobrat – toplayacağım – toplamak²¹, toplamak²²) fiilleri; ünsüz kaynaşmasına *друг – дружба – друзья* (drug – drujba – druzuya – arkadaş – arkadaşlık – arkadaşlar) kelimeleri verilebilir.
13. Çağdaş Rusçada genellikle kelimelerin başında olan pa- (ra), ла- (la), раз (raz), рас (ras) birleşimleri Kilise Slav diline aittir. Örneğin: *работа* (rabota – iş, çalışma), *ладья* (ladya – gemi) *растение* (rasteniye – bitki), *разум* (razum – akıl), *расчленить* (rasçlenit – bölmek) vb.
14. Tam ünlüleşmemiş²³ -pa (ra), -ла (la), -ре (re), -ле (le)²⁴ birleşimleri çağdaş Rusçada kelimelerin köklerinde ya da sessiz harfler arasında -оро (oro), -оло (olo), -ере (ere) birleşimlerine dönüşmüştür. Örneğin: *брег – берег* (breg – bereg – kıyı, sahil), *вперед – вперед* (vpred – vpered – ileri), *глава – голова* (glava – golova – kafa, baş), *глас – голос* (glas – golos – ses), *град – город*

¹⁸ Горькаго (Gorki'nin) çağdaş Rusçada Горького olarak yazılmaktadır.

¹⁹ Ünlü düşmesi Rusçada беглые гласные demektir.

²⁰ Ünlü ve ünsüz kaynaşması Rusçada чередование гласных и согласных звуков demektir.

²¹ Bitmemiş fiil türü Rusçada несовершенный вид глагола demektir.

²² Bitmiş fiil türü Rusçada совершенный вид глагола demektir.

²³ Tam ünlüleşmemiş Rusçada неполногласие demektir.

²⁴ Tam ünlüleşmemiş -pa (ra), -ла (la), -ре (re), -ле (le) birleşimleri Proto-Slav dilinde *tort, *toIt, *tert, *telt olarak yer almıştır.

- (grad – gorod – şehir), *древѡ* – *дерево* (drevo – derevo – ağaç), *злато* – *золото* (zlato – zoloto – altın), *младѡй* – *молодой* (mladoy – molodoy – genç), *млеко* – *молоко* (mleko – moloko – süt), *прах* – *порох* (prah – poroh – barut), *страж* – *сторож* (straj – storoj – bekçi), *стран* – *сторон* – *сторона* (stran – storon – storona – yan, taraf, yön), *хлад* – *холод* (hlad – holod – soğuk) vb.
15. Rusça kelimelerde ж (j) harfi Kilise Slav dilini göstermektedir. Ancak ж (j) harfiyle oluşturulan kelimelerin çoğu çağdaş Rus edebî dilinde жд (jd) harf birleşimine dönüşmüştür. Örneğin: *одѣжа* – *одежда* (odyoja – odejda – kıyafet), *чужѡй* – *чуждый* (çujoy – çujdiy – başkası, yabancı), *невежа* – *невежда* (neveja – nevejda – cahil insan), *вожак* – *вождь* (vojak – vojđ – önder, lider), *межа* – *между* (meja – mejdu – arasında, sınır) vb.
16. Rusça kelimelerde щ (şça) harfi Kilise Slav dilini göstermektedir. Ancak щ (şça) harfiyle oluşturulan kelimelerin çoğu Rus edebî dilinde ч (ç) harfi olarak yerini almıştır. Örneğin: *моуць* – *мочь* (moşç – moç – -e bilmek, -a bilmek), *ноуць* – *ночь* (noşç – noç – gece), *свеца* – *свеча* (sveşça – sveça – mum), *горящий* – *горячий* (goryaşçiy – goryaçiy – sıcak, kızgın), *помоуць* – *помочь* (pomouşç – pomoç – yardım) vb.
17. Kilise Slav dilinde kelimelerin ilk harflerinde bulunan а (a), е (ye), ю (yu) harfleri Rus edebî dilinde я (ya), о (o), у (u) olarak yer almıştır. Örneğin: *аз* – *я* (az – ya – ben), *езеро* – *озеро* (ezero – ozero – göl), *юг* – *уг* (yug – ug – güney) vb. (Şahmatov, 1941, s. 70-92; Haburgayev, 1974, s. 5-13; Burdin vd., 1966, s. 5-29; URL-3; URL-4; URL-8).

Kilise Slav dili aynı zamanda tercüme edilen anıtların, iş ve hukuk yazılarının, Yargı Yasası'nın, Merilo Právednoye²⁵, Studit Tüzüğü'nün²⁶, Rus prenslerinin Yunanlılarla yaptığı anlaşmaların dilidir. Böylece Kilise Slav dili Doğu Slavlarının yazılı kaynaklarını ve belgelerini anlamak için de gereklidir (Remneva, 2004, s. 16-20).

Kilise Slav dili, dil bilimsel özelliklerinin yanı sıra her dil ve kültür ilişkisinde olduğu gibi Rus kültürünün gelecek kuşaklara aktarılmasında da büyük bir role sahiptir. Kilise Slav dili olmadan çağdaş Rus edebî dilini ve kültürünü anlamak neredeyse imkansızdır. Çünkü Kilise Slav dilinin Rus kültürü üzerindeki etkisi hâlâ devam etmektedir. Örneğin, Kilise Slav dilinde yazılan anıtlara dair yapılan

²⁵ Merilo Právednoye 13. yüzyılın sonlarından veya 14. yüzyılın başlarından kalma bir Kiev Rus yasa koleksiyonudur.

²⁶ Studite Tüzüğü, 9. ve 14. yüzyıl Bizans ayin geleneğinde hizmetlerin sırasını belirleyen ve ana ayinle ilgili kitapların kullanımını düzenleyen bir dizi kural ve yönerge.

araştırmalar ve bu araştırmaların sonucunda elde edilen veriler Slav halklarının kültürüne dair kanıt niteliğinde materyaller sunmaktadır. Bu açıdan Rus edebî dilinin, edebiyatının, geleneklerinin, göreneklerinin ve tarihinin oluşmasında, gelişmesinde ve nesilden nesile ulaşmasında Kilise Slav dilinin önemini kaybetmeyeceğini söylemek mümkündür (Burdin vd., 1966, s. 5-8).

Sonuç

Slavların ilk yazılı edebî dili olan Kilise Slav dili Hristiyan öğretisinin Slav dünyasında yayılmasında, Slavların yaşamında ve çağdaş Rus edebî dilinin gelişiminde büyük bir rol oynamıştır. Kilise Slav dili sadece Rus edebî dilinin kelime hazinesini zenginleştirmekle kalmamış, aynı zamanda Rusya'nın diğer Slav halklarıyla olan kültürel bağlarını güçlendirmiş ve uluslararası kültürle tanışmasına olanak sağlamıştır. Dolayısıyla Kilise Slav dili hem Slav dilleri ve kültürü hem de çağdaş Rus edebî dili ve kültürü açısından son derece büyük bir öneme sahiptir.

Kilise Slav dili ölü bir dil olmasına rağmen hem bilimsel hem de pratik önemini kaybetmemiştir. Bu durum Rus dili ve Edebiyatı alanında çalışan uzmanların yanı sıra tarihçiler, yazarlar, kısacası Slav çalışmaları alanıyla ilgili olan herkes için hâlâ güçlü bir etkiye sahip olduğunu göstermektedir. Çünkü tarih boyunca Rus edebî dili Kilise Slav diliyle etkileşime girmiştir. Bu etkileşim sonucunda Kilise Slav dilinden çok sayıda kelime, morfolojik, dil bilgisel ve fonetik alanlarından birçok özellik Rus edebî diline geçmiştir. Bu özellikleri aşağıdaki şekilde sıralayabiliriz:

1. Kilise Slav dili aracılığıyla Rus edebî diline Yunancadan çok sayıda kelime, deyim ve birleşik kelime modeli geçmiştir.
2. Kilise Slav dilinin etkisiyle Rus edebî dilinde çok anlamlılık ve stilistik eş anlamlılık gelişmiştir.
3. Rusça kelimelerde *-ание, -ение, -знь, -ость, -ствие, -ство, -тель, -тельный, -ын* gibi son ekler ve *без-, воз-, из-, низ-, пре-, пред-, чрез-* gibi ön ekler Kilise Slav dili kökenlidir.
4. Çağdaş Rusçada sıfat fiilleri oluşturan *-ущ- (-ющ-), -ащ- (-ящ-)* ekleri Kilise Slav dilinden gelmiştir.
5. Kilise Slav dilinde ismin *-in* halinde eril ve nötrde tekil durumdaki sıfatlara eklenen *-aro* Rus edebî dilinde *-oro* ekine dönüşmüştür.
6. Rus dilinde ünlü düşmesi olarak *o, e* harfleri ve ünlü ve ünsüz kaynaşmasına ait bazı kelimeler ya da fiiller Kilise Slav dilinden gelmiştir.
7. Rus dilinde genellikle kelimelerin başında olan *pa-, ла-, paz, pac* birleşimleri Kilise Slav dilinden gelmiştir. Tam ünlüleşmemiş olan *-pa, -ла, -ре, -ле*

birleşimleri Rus dilinde kelimelerin köklerinde ya da sessiz harfler arasında -opo, -оло, -epe birleşimlerine dönüşmüştür.

8. Rusça kelimelerde ж ve щ harfleri Kilise Slav dilini göstermektedir.
9. Kilise Slav dilinde kelimelerin ilk harflerinde bulunan а, е, ю harfleri Rus dilinde я, о, у olarak yer almıştır.

Yukarıda elde edilen bulgulara bakıldığında uzman filologlar olarak Kilise Slav dilinin özellikleri hakkında fikirler edinmek ve bu fikirleri öğrencilere aktarmak sadece Rus edebî dilinin geçmişten günümüze ne tür aşamalardan geçtiğini öğrenmeye değil, aynı zamanda öğrencilerin Kilise Slav dilinde yazılan metinleri okuma, anlama ve günümüz Rusçasına tercüme etme becerilerini geliştirmeye büyük ölçüde yardımcı olacağı öngörülmektedir.

Bu çerçevede Türkiye'deki üniversitelerin Rus Dili ve Edebiyatı, Rusça Mütercim Tercümanlık gibi bölümlerinde Kilise Slav dilinin ders müfredatına eklenmesinin yüksek nitelikli uzman-filologların yetiştirilmesinde büyük bir fayda sağlayacağı düşünülmektedir. Kilise Slav dilinin öğrenilmesi, öğrencilerin çağdaş Rus edebî dilinin en önemli özelliklerini derinlemesine incelemelerine olanak sağlayacaktır. Dolayısıyla Kilise Slav dil bilgisi olmadan çağdaş Rus edebî dilinin tarihini ve Rus edebiyatının seyrini incelemenin neredeyse imkansız olduğunu söylemek mümkündür.

Kaynakça

- Abibulla, S. (2023). *Nostratik Dil Teorisi* (Yayınlanmamış Yüksek lisans tezi). Denizli: Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Erişim adresi: <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp>
- Acar, S. (2021). Yabancı Dil Öğretiminde Dil-Tarih İlişkisinin Önemi Üzerine. *IV Mijnarodnoy naukovo-praktičnoy konferencii Rozvitok profesiynoy maysternosti pedagoga v umovah novoy soçiokulturnoy realnosti* (s. 16-22) içinde. Ternopil: Ternopilskiy oblasniy komunalniy institut pislyadiplomnoy pedagogičnoy osviti.
- Atasoy, İ. O., & Atasoy, E. (2019). Küreselleşen Dünyada Ölü Diller: Geçmiş, Bugün ve Gelecek. In *Actual Questions and Innovations in Science* (s. 146-152). Craiova: Eurasian Center of Innovative Development «DARA».
- Burdin, S. M., Vradiy, A. A., Miroçnik, E. Ş. (1966). *Staroslavjanskiy yazık: uçebnoye posobiye dlya studentov-zaoçnikov universitetov i pedagogičeskih institutov*. Taşkent: İzdatelstvo Uçitel.

- Dobrowsky, J. (1822). *Institutiones Linguae Slavicae Dialecti Veteris*. Vindobonae: Sumtibus et typis Antonii Schmid, C. R. P. typographi.
- Dobrowsky, J. (1823). *Cyril und Method, der Slawen Apostel*. Prag: Gottlieb Haase.
- Haburgayev, G. A. (1974). *Staroslavjanskiy yazık. Uçeb. posobiye dlya studentov ped. in-ta po spetsialnosti № 2101 Russkiy yazık i literatura*. Moskva: Prosveşçeniye.
- İvanitskaya, E. N. (2011). *Staroslavjanskiy yazık*. Moskva: İzdatelskiy tsentr Akademiya.
- İvanova, T. A. (1998). *Staroslavjanskiy yazık*. Sankt-Peterburg: İzdatelstvo Sankt-Peterburgskogo Gosudarstvennogo Universiteta.
- Kapağan, E. (2021). Kültür, tarih ve kimlik açısından dilin önemi. *Karabük Türkoloji Dergisi*, 4(4), 49-58.
- Labintseva, L. P. (2019). Rol staroslavjanskogo yazıka v istorii kulturi kievskoy rusi. *Problemi yedinstva slavyanskogo mira: istoričeskiy, kulturniy i yazıkovoy aspekti* içinde (s. 121-124). Maykop: İzdatelstvo Magarin O. G.
- Makşantseva, E. (2015). Sozidajuşçaya rol tserkovnoslavyanskogo yazıka v istorii stanovleniya russkogo literaturnogo yazıka. *Russkaya literatura i sovremennyye problemi obrazovaniya* içinde (s. 158-161). Saratov: MarK.
- Marks K., Engels F. (1961). *Soçineniya. T. 20*. Moskva: Gosudarstvennoye izdatelstvo političeskoy literaturı.
- Neşçimenko, G. P. (2003). Velikiy çeşskiy uçenyı Jozef Dobrovskiy. *Slavyanovedeniye*, 6, 3-18.
- Nikiforov S. D. (1955). *Staroslavjanskiy yazık*. Moskva: Gosudarstvennoye uçebno-pedagogičeskoye izdatelstvo Ministerstva prosveşçeniya RSFSR.
- Ozar, B. (2021). *Tarihsel Süreç İçinde Bulgar Dilinin Gelişimi*. (Yayınlanmamış Yüksek lisans tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Erişim adresi: <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp>
- Remneva, M. L. (2004). *Staroslavjanskiy yazık: uçebnoye posobiye*. Moskva: Akademiçeskiy proekt.
- Serdar, İ. (2023). 18. Yüzyıl Rusya'sında Reform Hareketleri Ekseninde Dil Reformu. *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, 37, 1365-1376.
- Şahmatov, A. A. (1941). *Oçerk sovremennogo russkogo literaturnogo yazıka*. Moskva: Uçpedgiz.

- Şişkov, A. C. (1824). *Sobraniye soçineniy i perevodov admirala Şişkova Rossiskoy İmperatorskoy Akademii prezidenta i raznih uçenih obşçestv çlena: v 17 ç. Ç. II*. Sankt-Peterburg: Tip. İmperatorskoy Rossiyskoy Akad.
- Vengerov, S. A. (1907). *Oçerki po istorii russkoy literaturı*. Sankt-Peterburg: Tipografiya t-va Obşçestvennaya Polza.
- Vinogradov, V. V. (1945). *Velikiy russkiy yazık*. Moskva: OGİZ Gosudarstvennoye izdatelstvo hudojestvennoy literaturı.
- Vinokur, G. O. (1959). *İzbranniye raboti po russkomu yazıku*. Moskva: Gosudarstvennoye uçebno-pedagogičeskoye izdatelstvo Ministerstva prosveşçeniya RSFSR.
- Vostokov, A. H. (1820). Rassujdeniye o slavyanskom yazıke, slujaşçee vvedeniem k grammatike sego yazıka, sostavlyaemoy po drevneyşim onogo pismennim pamyatnikam. *Trudi Obşçestva lyubiteley rossiyskoy slovesnosti pri İmperatorskom Moskovskom universitete*, 7, 5-61.
- Voylova, K. A. (2003). *Staroslavjanskiy yazık*. Moskva: Drofa.
- Yagiç, İ. V. (1895). Rassujdeniya yujnoslavjanskoy i russkoy starını o tserkovnoslavjanskom yazıke. *İssledovaniya po russkomu yazıku*. T. I, 289-1023.
- Yagiç, İ. V. (1913). *Entstehungsgeschichte der kirchenslavischen sprache: neue berichtigte und erweiterte ausg*. Berlin: Weidmann.
- Yakubinskiy, L. P. (1953). *İstoriya drevnerusskogo yazıka*. Moskva: Gosudarstvennoye uçebno-pedagogičeskoye izdatelstvo Ministerstva prosveşçeniya RSFSR.

İnternet Kaynakları

- URL-1. Azbuka verı (2005). <https://azbyka.ru/biblia/> Erişim tarihi: 08.01.2024
- URL-2. Booksite (2005). *Aleksandr Hristoforoviç Vostokov*. <https://www.booksite.ru/fulltext/vel/iki/yel/udi/6.htm> Erişim tarihi: 14.02.2024
- URL-3. Freya-way.ru (2010-2022). *Proishojdeniye russkoy leksiki. Rol staroslavjanskogo yazıka v razvitii russkogo yazıka*. <https://freya-way.ru/page.php?id=174> Erişim tarihi: 10.01.2024

- URL-4. Infourok (2018). *Rol staroslavyanizmov v sovremennom yazıke*. Erişim tarihi: 10.01.2024, <https://infourok.ru/rol-staroslavyanizmov-v-sovremennom-yazıke-4004114.html>
- URL-5. Kultura.RF (2013-2024). *Pesn o veşçem Olege*. Erişim tarihi: 09.01.2024, <https://www.culture.ru/poems/5485/pesn-o-veshem-olege>
- URL-6. Kultura.RF (2013-2024). *Razbudi menya zavtra rano...* Erişim tarihi: 09.01.2024, <https://www.culture.ru/poems/44294/razbudi-menya-zavtra-rano>
- URL-7. Start v nauke (2016-2024). *Staroslavjanskiye frazeologizmi*. Erişim tarihi: 08.01.2024, <https://school-science.ru/17/10/51931>
- URL-8. Studfiles (2020). *Staroslavjanskiy yazık i ego rol v razvitii russkogo yazıka*. Erişim tarihi: 23.02.2024, <https://studfile.net/preview/15271072/>
- URL-9. MaxBooks.Ru (2007-2023). *Kirillitsa i glagolitsa*. Erişim tarihi: 21.03.2024, <https://maxbooks.ru/slavwrite/kirriliza.htm>
- URL-10. likrus.ru (2023). *İstoriya sozdaniya slavyanskogo alfavita*. Erişim tarihi: 12.06.2024, <https://likrus.ru/sozdanie-slavanskoj-azbuki.html>
- URL-11. Virtualnyy muzey Tverskoy OUNB im. A.M. Gorkogo (2019-2023). *Kirill i Mefodiy. Sozdateli slavyanskoy azbuki*. Erişim tarihi: 09.06.2024, <https://museum.tverlib.ru/kiril-i-mefodiy-sozdateli-slavyanskoy-azbuki>
- URL-12. Aliye parusa. *İstoriya sozdaniya russkogo alfavita i perspektivi ego razvitiya*. Erişim tarihi: 09.06.2024, <https://nsportal.ru/ap/library/drugoe/2015/08/27/istoriya-sozdaniya-russkogo-alfavita-i-perspektivy-ego-razvitiya>
- URL-13. Zenodo home. *Osobennosti kontseptsii aktivnoy grammatiki izvestnih lingvistov (L. V. Şçerbi, A. H. Vostokova)*. Erişim tarihi: 09.06.2024, <https://zenodo.org/records/6621568>

Summary

Research on the history of any language actually means researching the history of the peoples' speaking that language. In this respect, the study of the so-called "dead languages" provides useful information to the history expert in terms of ethnic and cultural characteristics. It is thought that there are more than 200 dead languages in the world. For example, Latin, ancient Greek, Church Slavonic are dead languages. However, the fact that Church Slavonic is a dead language does not negatively affect the fact that it can be learnt and taught as a foreign language. Church Slavonic, the first written literary language of the Slavs, officially belongs to the South Slavic subgroup of the Slavic branch of the Indo-European language family, along with Bulgarian, Macedonian, Serbian, Croatian, Slovene and Bosnian. The Church Slavonic language played a major role in the spread of Christian teaching in the Slavic

world, in the transmission of spiritual values, in the life of the Slavs, in the development of Kievan Rus' culture and in the development of the modern Russian language. The Church Slavonic language enriched the vocabulary of the Russian language, introduced it to international culture and strengthened Russia's cultural ties with other Slavic peoples. Therefore, the Church Slavonic language is of great importance for both Slavic languages and the modern Russian language. The importance of Church Slavonic was not limited to being the common literary language of various Slavic peoples for a long time. Despite the fact that it is the oldest written language among the Slavic languages, the features of Church Slavonic remain relevant for researchers in the comparative-historical study of Slavic languages and, consequently, in the understanding and comprehension of many linguistic features of Slavic languages.

As is well known, every language changes and develops. This, of course, also applies to the Russian language. It is necessary to have an idea of linguistic developments, i.e. to know the history of the language in order to understand the rules of the spoken and learnt language. Many features of the modern Russian language often cannot be explained without reference to its history. For example: The verb *любить* (to love) is conjugated in the present tense in the 1st person singular as *Я люблю* (I love), but with other personal pronouns as *Ты любишь, Он/Она любит, Мы любим, Вы любите, Они любят*.

The foundations for the study of Church Slavonic language as a science were laid by the Russian philologist Alexander Khristoforovich Vostokov (1781-1864) and the Czech philologist Josef Dobrowsky (1753-1829). Emphasizing the importance of distinguishing between Church Slavonic and Old Slavic languages, Vostokov used the comparative-historical method to study Slavic languages and called the phonemes *ь, ъ* semi-vowels. The Czech philologist Dobrowsky was the first scholar to give a systematic description of the grammar of Church Slavonic and linked the origin of Old Slavic with the South Slavic dialects. One of the greatest contributions to the development of Church Slavonic was made by Ignatius Vatroslav Jagić (1838-1923), a Croatian-born specialist in Slavic languages. He wrote numerous works on Slavic philology, including Church Slavonic.

In order to explain the importance of the Church Slavonic language for the modern Russian language, it would be appropriate to look at the alphabet first. The alphabet of the Church Slavonic language forms the basis of the Cyrillic alphabet used by Russians, as well as the alphabets used by Ukrainians, Belarusians, Bulgarians, Serbs and non-Slavic peoples such as Kazakhs, Tatars, Bashkirs, Yakuts and many others. The Church Slavonic language is therefore spread over a wide geographical area and the literature written in this language is addressed to a large number of communities.

Although Church Slavonic is a dead language, it has not lost both its scientific and practical importance. This shows that it still has a strong influence on specialists, translators and teachers working in the field of Russian language and literature, as well as historians, writers, in short, everyone who is interested in the field of Slavic studies. Because throughout history, the Russian language has interacted with the Church Slavonic language. As a result of this interaction, a large number of words, morphological, grammatical and phonetic features from the Church Slavonic language have passed into the modern Russian language. Therefore, as expert philologists, considering the Church Slavonic language as a system, gaining ideas about the mechanisms of the internal development of the language system, the features of the Church Slavonic language reflected in the Russian language and transferring these ideas to the students will not only help them to learn what kind of stages the Russian language has gone through from the past to the present, but also to put the linguistic scientific facts learned in theory into practice using the comparative-historical method and to improve their ability to read, understand and translate texts written in the Church Slavonic language into modern Russian.

It is believed that the inclusion of Church Slavonic language in the curricula of the departments of Russian Language and Literature, Russian Translation and Interpretation in Turkish universities will be of great benefit in the training of highly qualified specialists-philologists. Knowledge of the history and basic facts of the Church Slavonic language will allow students to study the most important features of the modern Russian language in depth. In this regard, we can say that without knowledge of the Church Slavonic language, it is

almost impossible to study modern Russian, the history of the Russian language and the course of Russian literature.